

GEDIMINAS MESONIS

Mykolo Romerio universitetas

DISKURSAS BYLOS *MUSTAFA ERDOĞAN* V. *TURKEY* KONTEKSTE: SAVIRAIŠKOS LAISVĖ V. AKADEMINĖ ATSAKOMYBĖ

2014 m. gegužės 27 d. sprendimas

The Discourses on the “Mustafa Erdoğan v. Turkey” Case Context:
Freedom of Expression v. Academic Responsibility

SUMMARY

The article analyses the 27 May 2014 judgment of the European Court of Human Rights in the case of Mustafa Erdoğan and Others v. Turkey. The author reviews the circumstances that lead to a civil case on violated dignity in Turkey. In addition, the article also describes the legal circumstances from which a national problem became an international one. The article also presents the entirety of the *obiter dicta* arguments that determined that Turkey had violated Article 10 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The article contains a presentation and analysis of one of the dissenting opinions – Prof. Egidijus Kūris and his colleagues. Agreeing with the dissenting opinion, the author holds that the dissenting opinion emphasizes the conceptual problem of the relation between academic responsibility and freedom of self-expression. Although this problem is not reflected in the system of the *obiter dicta* arguments, it remains a problem of the social environment and a part of the discourse on the concept of freedom of self-expression.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojama Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. gegužės 27 d. byla *Mustafa Erdoğan and Others v. Turkey*. Diskurse apžvelgiamos aplinkybės, kurios lėmė civilinės bylos dėl pažeisto orumo pradžių Turkijoje, bei parodoma, koku pagrindu nacionalinė Turkijos teisinė problema tapo tarptautine. Diskurse taip pat pateikiama Europos Žmogaus Teisių Teismo bylos *obiter dicta* argumentų visuma, nulė-

RAKTAŽODŽIAI: saviraiškos teisė, Europos Žmogaus Teisių Teismas, akademinė atsakomybė.

KEY WORDS: freedom of expression, European Court of Human Rights, academic responsibility.

musi tai, kad Teismas pripažino, jog Turkija pažeidė Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnį.

Straipsnyje dar pateikiama ir analizuojama šioje byloje paskelbta Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjų prof. Egidijaus Kūrio ir kolegų atskiroji nuomonė. Pritariant atskirosios nuomonės pozicijai, konstatuojama, kad atskirojoje nuomonėje išryškinta konceptuali akademinės atsakomybės ir saviraiškos laisvės santykio problema. Konstatuojama, kad nors ši problema neatspindėta teismo bylos *obiter dicta* argumentų sistemoje, ji tebėra kaip socialumo problema, kaip diskurso dėl saviraiškos laisvės sampratos dalis.

Analizuojant *inter alia* atskirosios nuomonės argumentus konstatuojama, kad bet kuris socialumas, pagrįstai turėdamas viltį ir intencijų pažangėti, kartu turi poreikį, kad akademinė nuomonė ar išvada maksimaliai atitiktų objektyvumo reikalavimus. Diskurse argumentuojama, kad akademinės atsakomybės ir saviraiškos laisvės santykis yra vertintinas ir per aspektą, jog skirtingų socialinių gebėjimų ir skirtingų profesijų asmenims negalima kelti tų pačių reikalavimų.

Straipsnyje akcentuojama, kad akademinė pozicija turi ne tik atspindėti loginę pagrindimo sistemą, bet ir savo forma turėtų atitikti tam tikrą kriterijų. Akademinė pozicija įtakinga, turi būti ori (taikinga) ir savo forma. Visa tai pasiekti galima tik tada, kai akademinė atsakomybė priverčia remtis tik logine struktūra susietų faktų sistema, kada pristatant poziciją socialumui aiškiai parodoma, kur yra objektyvu, o kur yra subjektyvu.

IVADAS: KELIAS Į STRASBŪRĄ

2001 m. Turkijos Respublikos sostinės Ankaros universitete dirbantis profesorius leidinyje *Liberalus mąstymas* publikavo straipsnį, pavadinimą „Turkijos Konstitucinio Teismo problema jo sprendimo panaikinti *Fazilet Partisi* (Dorybės partija) atžvilgiu“, kuriame buvo analizuojamas Turkijos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimas panaikinti šią islamistinės pakraipos politinę partiją. Ši partija buvo uždrausta kaip antikonstitucinė motyvuojant tuo, kad ji pažeidė Turkijos Respublikos Konstitucijoje (69 str.) įtvirtintus partijų veiklos principus. O tie principai numato, kad bet kurios politinės partijos veikla negali jokia forma pažeisti sekuliarizuotos, laicistinės valstybės statuso principų¹.

Mustafa Erdoğanas savo publikacijoje ne tik griežtai kritikuoja šį nutarimą, bet suabejoja teisėjų intelektualiniais ir profesiniais gebėjimais bei atvirai apkaltina teismą nešališkumu, teigdamas, kad sprendimas buvo priimtas karinių grupuočių spaudimo sąlygomis. Apibendri-

nant šią Mustafa Erdoğano publikaciją, galima atpažinti „klasikinę“ viešo pobūdžio teismų kritikos „modelį“. Iš pradžių pasakoma, kad teismas, visi teisėjai, visas mokslininkų aparatas, dirbantis su teismu, yra nekompetentingi. O pabaigoje pateikiamos savos, „neabejotinai“ gilesnės, išsamesnės, objektyvesnės, sąžiningesnės problemos sprendimo išvalgos. Mustafa Erdoğanas, nurašęs neintelektualių, nekompetentingų ir šališkų teisėjų nuomonę, straipsnyje jau pats paaiškina, kaip reiktų suprasti pasaulietinės valstybės turinį². Pažymėtina ir tai, kad leidinys *Liberalus mąstymas* traktuojamas kaip pusiau mokslinis leidinys. Perskaičius Mustafa Erdoğano straipsnį, tikrai įsitikini, kad bent šioje publikacijoje jos autoriui „emocinis poveikis yra svarbesnis nei žinios turinys“³.

Straipsnyje išsakyti teiginiai dėl teisėjų nekompetencijos ir jų šališkumo buvo tie trigeriai, kurie sudarė pagrindą teisėjams kreiptis į teismą dėl garbės ir

orumo pažeidimo. Pagrindas pradėti civilinę bylą buvo Turkijos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų skundai. Civilinėje byloje teismai, išanalizavęs publikaciją, pripažino faktą, kad publikacijos tekstas tikrai yra ne tik kritiškas sprendimo atžvilgiu, bet ir šmeižikiško pobūdžio konkrečių asmenų atžvilgiu. Tai konstatavęs, teismas įpareigojo kaltuosius atlyginti moralinius nuostolius.

Turkija yra ratifikavusi Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, tad suprantama, kad pareiškėjai pasinaudojo šia galimybe ir kreipėsi į Europos Žmogaus Teisių Teismą (toliau – EŽTT). Kreipimosi argumentų esmė buvo pagrįsta įrodinėjimu, kad civilinių bylų sprendimai pažeidė jau minėtos Konvencijos 10 straipsnio⁴ laiduojamą saviraiškos laisvę.

EŽTT BYLA: *OBITER DICTA*, SPRENDIMAS IR ATSKIROJI NUOMONĖ

Europos Žmogaus Teisių Teismas išsprendęs šią bylą *obiter dicta* pažymėjo keletą paminėtinų akcentų. Pirmą, EŽTT pakartojo jau ne kartą anksčiau minėtus argumentus, kad klausimai, susiję su teismų sistemos funkcionavimu, yra klausimai, susiję su viešuoju interesu, todėl juos liečiančios diskusijos yra saugomos pagal Konvencijos 10 straipsnį. Pabrėžta ir tai, kad akademinė laisvė mokslinių tyrimų ir mokymo srityse turi užtikrinti saviraiškos ir veiksmų laisvę, laisvę skleisti informaciją bei laisvę be suvaržymų atlikti tyrimus, platinti žinias ir tiesą. Todėl EŽTT konstatuoja, kad turi būti itin kruopščiai įvertinti visi akademikų laisvės atlikti tyrimus ir publikuoti jų išvadas varžymai, kad ši laisvė neapsiriboja tik akademiniais ar moksliniais tyrimais, ji taikoma plačiau – ir akademikų laisvei laisvai išreikšti požiūrius ir nuomones (netgi kontraversiškas ir nepopuliaras) jų tyrimų, profesinės patirties ar kompetencijos srityje. Tokia išraiškos forma, EŽTT požiūriu, gali apimti ir viešųjų institucijų veiklos politinėje sistemoje tyrimą bei šios veiklos kritiką.

Kita vertus, EŽTT vis dėlto pripažino, kad kai kurie iš straipsnyje pateiktų teiginių buvo šiurkštūs ir įžeidžiantys, tačiau jie, anot Teismo, daugiausia buvo paremti autoriaus vertinimais, nulemtais jo politinių, teisinių įžvalgų, nuomonių. Vertindamas Turkijos nacionalinių teismų argumentacijos visumą, EŽTT konstatavo, kad jie nebandė atskirti faktais paremtų teiginių nuo autoriaus vertinimų, taip pat nevertino, kokios pareigos ir atsakomybė pareiškėjams kilo Konvencijos 10 straipsnio 2 dalies kontekste, taip pat tos aplinkybės, ar tas straipsnis buvo paskelbtas sąžiningai. Taip pat EŽTT pažymėjo, kad saviraiškos laisvė reiškia, jog išsakytos idėjos ir informacija savo turiniu gali „prieštarauti, šokiruoti, jaudinti“. Teismas pažymėjo ir tai, kad tas straipsnis publikuotas ne laikraštyje, o pusiau akademiniam žurnale.

Taigi, reziumuojant EŽTT sprendimą, jis konstatavo, kad straipsnyje pateikti šiurkštūs ir įžeidžiantys teiginiai Konstitucinio Teismo teisėjų atžvilgiu negali būti vertinami kaip pagrindo neturintis asmeninis teisėjų puolimas. Konstatuota, jog kišimasis į pareiškėjų saviraiškos

laisvę „nebuvo pagrįstas pakankamomis priežastimis“, kurios patvirtintų, kad toks kišimasis buvo būtinas demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir reputaciją. Europos Žmogaus Teisių Teismas rezoliucijoje konstatavo, kad šiuo atveju buvo pažeistas Konvencijos 10 straipsnis.

Viena vertus, atrodytų, kad EŽTT jurispudencijos raidos tendencijų aspektu yra viskas logiška, tikslu, lyg ir diskursas yra baigtas. Tuo labiau, kad tai ne pirmą EŽTT byla, kur buvo sprendžiama Konvencijos 8 ir 10 straipsnių santykio problema⁵. Kita vertus, kai kurie *obiter dicta* sisteminiai argumentacijos aspektai vis dėlto skatina tęsti diskusiją. Yra ir dar viena aplinkybė, natūraliai skatinanti nepadėti šios bylos į archyvą. Šioje byloje trys EŽTT teisėjai (Egidijus Kūris, Andrés Sajó, Nebojša Vučinić) pateikė bendrą atskirąją nuomonę (*concurring opinion*).

Atskirojoje nuomonėje pažymėta, kad tais atvejais, kai EŽTT sprendime vartojamos teismo praktikoje dar aiškiai neįtvirtintos sąvokos ir principai, privalėjo būti nurodytos jų vartojimo priežastys ir taikymo apimtis. Atskirąją nuomonę pateikę teisėjai sutiko su sprendimo teiginiu, kad akademinė laisvė ginama pagal Konvencijos 10 straipsnį, kuris šiame kontekste garantuoja saviraiškos laisvę įvairiais aspektais, taip pat ir laisvę reikšti savo, kaip akademiko, požiūrį „už [akademinės auditorijos] ribų“ („*extramural academic speech*“), t. y. apsišaukti nuomonėmis ne tik tarp akademikų, bet ir pateikti jas plačiajai visuomenei. Tokiai laisvei suteikiamas apsaugos lygis negali būti paaiškintas ir pagrįstas tik teismo praktikoje dėl saviraiškos laisvės jau suformuluotais teiginiais.

Nors mokslininkams priskiriama asmeninė akademinė laisvė yra Konvencijos 10 straipsnyje įtvirtintos saviraiškos laisvės išraiška, jos specifinė forma – laisvė reikšti savo, kaip akademiko, požiūrį „už [akademinės auditorijos] ribų“ – negalėtų būti pagrįsta tik teismo praktikoje saviraiškos laisvei pagrįsti naudojama nuoroda į „demokratinės visuomenės poreikius“. Atskirosios nuomonės autorių nuomone, ji turėtų būti siejama su poreikiu perduoti idėjas, jis ginamas siekiant laiduoti mokymosi, žinių ir mokslo pažangą. Šioje vietoje reikia besąlygiškai pritarti atskirosios nuomonės autoriams. Socialinių mokslų ir teisės mokslininkų indėlis į viešąjį diskursą bei jų vaidmuo reiškiant savo, kaip akademikų, požiūrį „už [akademinės auditorijos] ribų“, pasisakymai, paremti jų atliekamais tyrimais, profesine patirtimi ir kompetencija, prisideda prie viešojo intereso. Tad šių mokslininkų vertinimais bei faktais paremta nuomonė, kai jie išreiškia savo požiūrius ir nuomones dėl jų tyrimo sričiai, profesinei patirčiai ir kompetencijai priklausančių klausimų, nusipelno didžiausios apsaugos pagal Konvencijos 10 straipsnį. Tais atvejais, kai visos kitos sąlygos yra vienodos, tas dalykas, kad konkrečiuose komentaruose ar pasisakymuose egzistuoja „akademinis elementas“ arba jo nėra, gali būti lemiamas aspektas konstatuojant, ar tam tikri „pasisakymai“ siejami su asmeninių teisių, ginamų pagal Konvencijos 10 straipsnį, pažeidimu. Atskirosios nuomonės autorių nuomone, šiuo atveju EŽTT vertino būtent vieno iš pareiškėjų – straipsnio autoriaus, akademiko – išreikštą požiūrį „už [akademinės auditorijos] ribų“, t. y. jo viešus komentarus dėl visuomenės susirūpinimą su-

kėlusio įvykio jo profesinės kompetencijos srityje – konstitucinėje teisėje.

Pasak atskirąją nuomonę pateikusių teisėjų, turi būti sukurtas tam tikras testas ar metodika, kurią taikant būtų galima nustatyti, ar akademinė laisvė, o ne tik apskritai saviraiškos laisvė, buvo apribota. Tačiau EŽTT praktikoje toks testas nebuvo taikytas, nors nagrinėta byla sudarė galimybes šią spragą užpildyti.

Atskirosios nuomonės doktrininę vertę paryškina tai, kad joje yra ne tik konstatuojamas tokio testo, tokios metodikos poreikis, bet ir išskiriami šie aspektai, kurie galėtų padėti siekiant įvertinti, ar „pasisakymai“ turi „akademinį elementą“: (a) tai, ar pasisakymų autorius gali būti laikomas akademiku; (b) tai, ar asmens vieši komentarai arba pasisakymai pateikti dėl į jo tyrimų sritį patenkančių klausimų; (c) tai, ar atitinkami asmens teiginiai veda prie išvadų ar nuomonių, paremtų jo profesine patirtimi ir kompe-

tencija. Atskirojoje nuomonėje objektyviai konstatuojama, kad aplinkybė, kokia forma ir kada „pasisakymai“ buvo pateikti ar kitaip jie tapo vieši, yra šalutinis dalykas ir paprastai neturėtų būti lemiamas faktorius.

Atskirąją nuomonę pateikusių teisėjų vertinimu, EŽTT sprendimo išvadai, kad straipsnyje pateikti šurkštūs ir įžeidžiantys teiginiai Turkijos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų atžvilgiu negali būti vertinami kaip pagrindo neturintis asmeninis teisėjų puolimas, pagrįsti nepakako vienintelio teiginio, jog straipsnis buvo išspausdintas pusiau akademiniam, o ne populiariame laikraštyje. Atskirojoje nuomonėje teigiama, kad turėjo būti nurodyta, jog atitinkami straipsnio teiginiai, kuriais išreikštas vertinimas (vertinamoji nuomonė), sudarė dalį aiškinamosios nuomonės, paremtos profesionalaus akademiko konstitucinės teisės srityje atlikta mokslinė analize.

FILOSOFINIS DISKURSAS: AKADEMINĖ ATSAKOMYBĖ – SOCIUMO POREIKIS

Akivaizdu, kad jau pirmas įspūdis susidūrus su problema sako, kad akademinė laisvė ne visada turėtų būti tapatinama su saviraiškos laisve. Situacijos dialektika sufleruoja, kad naudojantis akademinė laisve negali, neturėtų susiklostyti asmens orumo pažeidimų situacijų. Kodėl? O todėl, kad *akademinė išvada išlieka (bent turėtų būti) neutrali* asmenų atžvilgiu, ja nesiekama įžeisti, pažeminti. Net jei ši akademinė išvada yra kritiška, ji savo akademinė esme yra kritiška ne konkretaus asmens atžvilgiu, o jo išsakytai pozicijai ar priimto sprendimo

atžvilgiu. Taigi, tarkim, tokia nuomonė, kad „pareigūno sprendimas yra visiškai blogas, nes jis prieštarauja tam tikroms teisės normoms“, vertintinas kaip akademinio pobūdžio. Toks akademinis vertinimas išmintingam subjektui net neturėtų būti užgaulus. Maža to, pati demokratinė visuomenė, negali „atleisti“ to subjekto nuo tokių ekspertizių. EŽTT būtent tai pabrėžė, teigdami, kad teismai, teisėjai neturi imuniteto nuo kritikos. Kitas reikalas, kada girdime, kad subjektas yra „parsidavėlis“. Šiuo atveju jau matyti ne akademinė ekspertizė, o noras išreikšti

žeminančią nuomonę, kėsintis į orumą, yra dominuojantis. Ir šiuo atveju bet kuris, net viešas asmuo turėtų turėti ir turi orumo saugos tam tikras garantijas.

Tačiau EŽTT sprendimo kontekste taip ir neatsakoma į konceptualų klausimą. Kaip elgtis sociumui, kai pripažintas, o dar komplikuočiau, kad jis yra pusiau akademinio pasaulio atstovas, išsako menkai akademinį požiūrį? Kaip traktuoti akademinę laisvę, jei nuomonė išsako ma ne akademiniam leidinyje, bet leidinyje tik su pretenzija į tokį, kuris teikia tik ekspertinį vertinimą? Ką mes kaip sociumas gauname iš tokios saviraiškos laisvės? Kas tai yra? Asmens saviraiška, kaip psichologinė savęs įtvirtinimo forma, tai jau akademinų žinių pristatymas?

Bylos *obiter dicta* palieka šiuos klausimus be atsakymo. Tada, kai atskirojoje nuomonėje pasiūlytas akademiškumo nustatymo testas yra prasmingas, nes jo taikymo rezultatas būtų tam tikras atsakymas ir į minėtus klausimus.

Tęsiant diskursą, prasminga priminti aplinkybę – faktą, kad „kitaip nei teisė į gyvybę (Konvencijos 2 str.), saviraiškos laisvė nėra absoliuti, nes turi išimčių“⁶. Ir ne tik teorija ar jurisprudencija, tai nurodo to paties Konvencijos 10 str. antroji dalis, kuriame numatoma, kad naudojimas laisve „yra susiję ir su pareigomis bei atsakomybe“, bei tai, kad ribojimas galimas tik jei siekiama „apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę, taip pat kitų asmenų garbę ar teises, užkirsti kelią įslaptintos informacijos atskleidimui arba užtikrinti teisminės valdžios autoritetą ir nešališkumą.“ Jau minėjome, kad EŽTT sprendime žvelgiama į žmogų kaip į subjektą, kaip visų nekvestionuojamų teisių

katalogo turėtoją. Teisių, kurios visiems vienodai ir vienodu mastu priklauso. Šiuo atveju galime pripažinti, kad EŽTT sprendime lygiateisiškumo principas yra išsaugotas. Taigi čia pakartota chrestomatinė doktrininė nuostata, kad visi žmonės savo teisėmis yra lygūs, tad naudotis saviraiškos laisve vienodai gali visi.

Tačiau biologinis, sociologinis, net metafizikos lygmens žvilgsnis į žmogų neišvengiamai duoda pagrindą geriau įsižiūrėti į tam tikrus šios chrestomatinės teorijos fragmentus. Taip, žmonės lygūs savo teisėmis. Tačiau ar jie lygūs savo medicinine sveikata, psichologinėmis savybėmis, savo išsilavinimu, savo siekiais, savo pasaulėžiūra? Tikrai ne, o todėl jie natūraliai užima skirtingas pozicijas sociumo struktūroje. Šioje vietoje būtina akcentuoti, kad vartodami terminą „skirtingas vietas“ sociume, netaikome vertinamojo kriterijus. Kiekvienas užima tam tikrą poziciją, kuri savaime demokratinės visuomenės kontekste nėra nei aukšta, nei žema. Tiesiog ji yra skirtinga pozicija. Turbūt akivaizdu, kad medikas chirurgas operuos, inžinierius projektuos, o spaustuvininkas spausdins. Taigi jų atsakomybė sociumui skiriasi. Tai konstatuodami iš esmės nieko nauja nepasakome, tiesiog tam tikru aspektu pakartojame net antikines Platono, Aristotelio idėjas. „Apie paskiras sritis tinkamai sprendžia tik tas, kuris tose srityse yra išprusęs, o visapusiškai sprendžia tik visapusiškai išprusęs žmogus“⁷, – dar Antikoje konstatavo Aristotelis. Lyg ir akivaizdu, kad inžinierius neturėtų veržtis prie operacinio stalo norėdamas operuoti, taip pat suprantama, kad ir medikas galėtų susilaikyti nuo siekio įpiršti

savo nuomonę, kur projektuojamam tiltui statyti atramas. Tai nesudėtinga tiek empirinės, tiek ir doktrininės kilmės patirtis, bet ji konceptuali diskursui.

Turbūt sutiksime, kad chirurgas visiškai atsako už savo veiksmus operacijos metu, kad niekas jam negali nurodyti, ką ir kada jau laikas daryti. Jis atsakingas, visuomenė pasitiki juo, nes žino, koks jo išsilavinimas, jo kvalifikacija. Egzistuoja ir atgalinis ryšys, nes chirurgas prisiima tą atsakomybę ir kaip savo srities specialistas eina į operaciją ir priima sprendimus. Toks abipusis ryšys egzistuoja kalbant apie bet kurią veiklą, bet kurią profesiją. Akivaizdu, kad skirtingos kvalifikacijos įgyjamos dedant skirtingas pastangas. Vienoms reikia dešimtmečių, kitos įgyjamos per mėnesius, t. y. daug greičiau. Taigi visuomenėje neišvengiamai egzistuoja profesijų specializacija. Vėl chrestomatinė tiesa! O jeigu taip, tai Konstitucinės justicijos institucijos, *inter alia* Turkijos Respublikos Konstitucinis Teismas, taip pat yra institucijos, kurios specializuojasi dirbti konkrečius darbus. Taigi jų kaip ekspertų paneigti neįmanoma, net jei ir labai norisi nesutikti su konkrečiu jų priimtu sprendimu. Konstitucinėse struktūrose konstitucinės justicijos institucijos traktuojamos kaip institucija, priimanti ekspertinius sprendimus. Ekspertinius sprendimus, kurie nuo kitokių sprendimų skiriasi tuo, kad priimti įvertinus visumą aplinkybių ir faktorių, t. y. pakilus virš *common sence* problemos supratimo lygmens⁸. Tai jau akademiniai, mokslinio nuoseklumo pagrindu priimti sprendimai.

Retai kada visuomenė dalyvauja, tarkim, fizikų debatuose dėl termobranduolinės sintezės arba magneto rezonanso

taikymo medicinoje perspektyvų. Tai sudėtinga, daug terminų, reikia daug žinių, galų gale tai nuobodu⁹. Kitas reikalas – socialiniai klausimai. Jie ne tik aktualūs, jie sudaro iliuziją, kad gali būti puikiai sprendžiami jau minėto *common sence* lygmenyje. Būtent todėl egzistuoja permanentinė iliuzija, kad socialiniai mokslai ar socialiniai klausimai nesudėtingi, kad vos ne kiekvienas bet kokį išsilavinimą turintis asmuo gali spręsti ar siūlyti sprendimus visam sociumui.

Teisė išsakyti poziciją nėra tiek savime problemiška, kada diskutuojame apie tai, kaip apie saviraiškos formą. Neatsitiktinai A. Sajo, žvelgdamas į šią problemą teorijos lygmenyje, formuluoja fundamentalų klausimą: „laisvė išreikšti ką“?¹⁰ Jau šiame klausime matyti abejonės ir net atsakymo fragmentai, kad ne bet ką. Problema atsiranda tuomet, kai ši pozicija pristatoma kaip akademinė (tokia nebūdama) ar su pretenzija būti įgyvendinta. Kaip visuomenė, klausytojai galėtų priimti tokių „akademių“ nuomonių debatus? Akivaizdu, kad tokių nuomonių vartotojai tampa įkaitais ne akademių argumentų, o diskutuojančių asmenybių gebėjimo būti įtaigiems, t. y. psichologinių dalykų.

Ekonomikos, teisės ar fizikos profesorius, t. y. mokslininkas, gavęs vardus už savo srities profesiją, už žinias ir gebėjimus savo srityje. Jo, mokslininko, statusas sako, kad visuomenė pripažįsta jo gebėjimą pažinti tos srities problemas bei gebėti jas spręsti ne *common sence*, o ekspertiniame lygmenyje – faktų pagrindu.

Saviraiškos laisvė yra vertybė ir neturėtų būti kvestionuojama demokratinėje sistemoje. Tačiau ar saviraiškos laisvė reiškia, kad šiandien geografijos profe-

sorius gali paskaitose neminėti Koperniko ir kaip faktą dėstyti, kad Saulė sukasi apie Žemę? Ar pažeistų jo saviraiškos laisvę, jei po tokios paskaitos toks „mokslininkas“ būtų atleistas? Turbūt, kad nepažeistų. Vis dėlto akademiko metodologinė elgsena įpareigoja jį remtis tik faktais. Todėl atskirojoje nuomonėje tiksliai pažymima, kad vertinant, ar buvo akademinės laisvės suvaržymas, būtina nustatyti, ar atitinkami asmens teiginiai veda prie išvadų ar nuomonių, paremtų jo profesine patirtimi ir kompetencija.

Šiame kontekste stabtelkime ir prisiminkime, kokius „argumentus“ pateikė straipsnio autorius teigdamas, kad Turkijos Konstitucinis Teismas priėmė sprendimą paveiktas kariškių aplinkos? Jokių! Tad neabejotinai sutikdami su teiginiu, kad „saviraiškos laisvės ribojimas reiškiant nuomonę galimas, kai asmens garbę ir orumą žeminanti nuomonė reiškiamą be objektyviai egzistuojančio faktinio pagrindo“¹¹, galime retoriškai klausti. Ar be įrodymų pateiktas teiginys, kad Turkijos Konstitucinis Teismas „buvo veikiamas kariškių“, nereiškia, kad čia tas atvejis, kai be jokių įrodymų reiškiamą nuomonę (ne bet kokia, bet su pretenzija į akademinės nuomonės statusą) žemina tą sprendimą priėmusių žmonių orumą? Ir kitas klausimas. Kokią vertę ir kokias pasekmes sociumo raidai turi tokia be įrodymų, bet teisės profesoriaus išsakyta nuomonė? O sociumas linkęs patikėti profesoriumi ir nėra pajėgus kritiškai įvertinti tai, kas pasakya, atpažinti santykio objektyvu v. subjektyvu ribas. Taigi tokia nuomonė neišvengiamai turi pasekmių, nes skatina socialinę įtampą, nepasitikėjimą teismais,

mažina jų nepriklausomumo garantiją. Beje, tokiomis sąlygomis galimybę varžyti saviraiškos laivę numato ir jau pacituota Konvencijos 10 str. 2 dalis.

Pažymėtinas ir dar vienas EŽTT sprendimo aspektas. EŽTT sprendime konstatuojama, kad priimdami sprendimus, Turkijos teismai civilinėse bylose pakankamai neargumentavo, kodėl ta publikacija peržengė saviraiškos laisvės ribas. Taigi EŽTT netiesiogiai sufleruoja, kad varžymas buvo ir yra galimas, kad Mustafa Erdoğano teisės būtų visiškai nepažeistos, jeigu Ankaros teismai būtų radę įtikinamesnių argumentų, geriau, išliau, tiksliau suformulavę, kokius viešuosius interesus pažeidė minėta publikacija. Taigi filosofiniu požiūriu EŽTT sprendimas traktuotinas ne kaip galutinė neginčijama formulė, o kaip rekomendacija nacionaliniams teismams panašiose tokiose bylose skirti daugiau laiko ir dėmesio pažeisto vertybių balanso įrodinėjimui.

Priminkime, kad socialinis poreikis, viešasis interesas pirmiausia yra žinoti tai, kas yra paremta faktais. Net J. Finnis, kurio įrodinėjimo metodologija ne visuomet yra nuosekli, pripažįsta žinojimą kaip akivaizdų gėrį¹². Taigi geriau žinoti tikrą ligos diagnozę, o ne niekuo neparemtą palatos kolegų optimizmą. Šiuo atveju optimizmas nublanksta jį vertinant kaip pagrindą veikti sprendžiant problemą atsakingai. O atsakingai, tad su didesne sėkmės tikimybe, galima veikti tik žinių, net ir nebūtinai optimistiškų, pagrindu.

Žinoma, galima užmerkti akis prieš saviraiškos pagrindu kylančią nekompetencijos problemą, pasitikint, kad demokratinė visuomenė pragyvens bet kokią nekompetenciją ir bet kokius orumo pa-

žeidimus. Kita vertus, tokiam optimizmui nėra labai daug priedaidų. Priešingai, istorija puikiai iliustruoja, kad neretai sociumas, net taikydamas demokratinius instrumentus, nebesugeba įveikti populizmo, t. y. nekompetencijos. Tad tenka pritarti nuomonei, kad „žmogaus teisės yra galingas piliečių išlaisvinimo įrankis, tačiau, atitrūkusios nuo pareigų, jos gali nesunkiai sugyventi su naujomis dvasinio pavergimo formomis.“¹³ Akivaizdu, kad egzistuoja akademinė, profesinė atsakomybė, kuri įpareigoja subjektą taikyti tik patikrintas žinias ir perteikti sociumui išvadas, paremtas nekvestionuojamais faktais. Pažymėtina, kad akademinė nuomonė turi būti ne tik rišli loginio nuosek-

lumo, būtent faktų sisteminimo požiūriu. Sociumo nuosaikios raidos poreikis suponuoja poreikį, kad akademinė nuomonė būtų taikinga savo forma.

Apibendrinant galima teigti, kad atskirojoje nuomonėje suformuluota esminė problema – socialinės atsakomybės ir saviraiškos laisvės santykis. Būtina ne tik pritarti atskirosios nuomonės autoriams, kad turėtų būti sukurtas testas, kurį taikant būtų galima nustatyti akademinės ir saviraiškos laisvės santykio turinį, bet ir konstatuoti, kad tokio testo sukūrimas yra būtinas. Juk čia kalbama ne apie bet ką, o apie žmogaus teises ir laisves, apie saviraiškos ir orumo santykį, kuris reikalingas pusiausvyros.

IŠVADOS

Europos Žmogaus Teisių Teismas 2014 m. gegužės 27 d. bylos *Mustafa Erdoğan and Others v. Turkey* sprendime pripažino Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 str. pažeidimą. EŽTT pozicija neatsižvelgia į subjektų, besinaudojančių saviraiškos laisve, socialinę padėtį, tad ir į socialinės atsakomybės prieš visuomenę mastą. Tokia pozicija netiesiogiai ignoroja faktą, kad skirtingos socialinės padėties žmonių saviraiškos laisvės pasekmės gali turėti skirtingų pasekmių.

Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjų prof. Egidijaus Kūrio ir kolegų atskirojoje nuomonėje, kitaip nei minėto sprendimo *obiter dicta*, išryškinta konceptuali akademinės atsakomybės ir saviraiškos laisvės santykio problema. Atskirosios nuomonės vertę paryškina tai, kad joje yra ne tik argumentų sistema, pagrin-

džianti akademinės atsakomybės aspektą, bet ir tai, kad joje yra pateikta struktūra galimo testo, kurio pagrindu būtų galima vertinti, atpažinti būtent akademinę poziciją saviraiškos laisvės pagrindu egzistuojančių nuomonių visumoje.

Atskirojoje nuomonėje siūloma vertinti subjektų, besinaudojančių saviraiškos laisve, socialinės atsakomybės mastą. Tokia pozicija metodologijos aspektu prasminga tolesnei mokslinės minties raidai ir jurisprudencijos (tiek nacionalinės, tiek ir tarptautinės) plėtrai. Saviraiškos laisvės ir akademinės atsakomybės santykis vertintinas ir per aspektą, kad skirtingų socialinių gebėjimų ir skirtingų profesijų asmenims negalima kelti tų pačių reikalavimų. Profesinė, akademinė pozicija turi turėti reikalavimus ir dėl turinio, paremto objektyvia faktų sistema. Tokia pozicija galima tik tada,

kai būtent akademinė atsakomybė priverčia remtis tik logine struktūra sujungtų faktų sistema, kai sociumui aiškiai parodoma, kur yra objektyvu, o kur yra

subjektyvu. Taip pat akademinė išvada, kaip daranti įtaką sociumui, turi atitikti savo reikšmę sociumą, ji turėtų būti ori (taikinga) formos aspektu.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Turkijos Respublikos Konstitucija. Internetinė prieiga: <https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf>
- ² Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Mustafa Erdoğan and Others v. Turkey*, kurioje yra ir Mustafa Erdoğan publikacija. Internetinė prieiga: <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-144129#%22itemid%22:%22001-144129%22>>
- ³ András Sajó, *Constitutional Sentiments*. New Haven&London: Yale University Press, p. 205.
- ⁴ Lietuvos Respublikos Seimas. Internetinė prieiga: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.show_doc_l?p_id=114048>. Konvencijos 10 straipsnis skamba taip: „1. Kiekvienas turi teisę į saviraiškos laisvę. Ši teisė apima laisvę turėti savo nuomonę, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas valdžios institucijų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų. Šis straipsnis netrukdo valstybėms licencijuoti radijo, televizijos ar kino įstaigų. 2. Naudojimasis šiomis laisvėmis, kadangi tai yra susiję ir su pareigomis bei atsakomybe, gali būti priklausomas nuo tam tikrų formalumų, sąlygų, apribojimų ar sankcijų, kurias nustato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje yra būtinos dėl valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar visuomenės apsaugos, siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę, taip pat kitų asmenų garbę ar teises, užkirsti kelią įslaptintos informacijos atskleidimui arba užtikrinti teisminės valdžios autoritetą ir nešališkumą.“
- ⁵ Ansgar Ohly, *Privacy v. Freedom of Expression in the ECHR* // <<http://jurist.org/forum/2012/04/ansgar-ohly-privacy-rights.php>>
- ⁶ Michel Verpeaux, *Freedom of expression*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2010, p. 42.
- ⁷ Aristotelis, Nikomacho etika. *Rinktiniai raštai*. Iš senosios graikų k. vertė J. Dumčius. Sud. A. Rybelis. Vilnius: Mintis, 1990, p. 65.
- ⁸ Gediminas Mesonis, *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*. Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 40–150.
- ⁹ Gediminas Mesonis, Teisinio diskurso dialektika, *Logos* 66, 2011, p. 36–38.
- ¹⁰ Sajó, *Constitutional Sentiments*, p. 195–245.
- ¹¹ Algimantas Šindeikis, Žodžio laisvė ir jos ribų kaita per du atkurtos nepriklausomybės dešimtmečius, *Jurisprudencija* 20 (3), 2013, p. 1057.
- ¹² John Finnis, *Prigimtinis įstatymas ir prigimtinės teisės*. Iš anglų k. vertė A. Plėšnys. Vilnius: Aidai, 2014, p. 105–110.
- ¹³ Alvydas Jokūbaitis, *Liberalizmo tapatumo problemos*. Vilnius: Versus Aureus, 2003, p. 11.